

TALABALARNING KASBIY MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIY-PEDAGOGIK DOLZARBLIGI VA ZARURIYATI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13830254>

Dilobar Alisher qizi Ubaydullayeva

TDPU "Pedagogika" kafedrasi o'qituvchisi

dilobaralisherovna001@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada kasbiy madaniyatga doir qarashlar , kasbiy madaniyatning asosiy vazifalari hamda kasbiy ijtimoiylashuvni ta'minlanishi haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar

ijtimoiylashuv, mafkuraviy immunitet, globallashuv, dinamik o'zgarish

Annotation

This article provides information about the views on professional culture , the main tasks of professional culture and the provision of professional socialization.

Key words

socialization , globalization, democratization, ideological immunity

Аннотация

В данной статье представлены взгляды на профессиональную культуру , основные задачи профессиональной культуры, а также информация об обеспечении профессиональной социализации.

Ключевые слова

социализация, идеологический иммунитет, глобализация, динамические изменения

Tarixga nazar tashlasak , har qanday jamiyatda komillikning eng asosiy ko'rsatkichi insonning ezgulikkka , ijtimoiy baxt- saodatga , gumanistik g'oyalarda munosabatida hamda ularga asoslangan amaliy faoliyatida namoyon bo'ladi. Ya'ni jamiyatning umumiy rivojiga , insoniyat svilizatsiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi komillik mezoni insonni shaxsan barkamol qilish orqali jamiyatni baxtli- saodatli qilishdan iborat bo'lib kelgan. Ijtimoiylashuv - bu shaxs tomonidan jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatishga imkon beradigan xatti-harakatlar,

psixologik munosabatlari, ijtimoiy me'yorlar va qadriyatlar, bilim, ko'nikmalarni o'zlashtirish jarayoni. Har qanday inson tug'ilganda, o'zini boshqa odamlar bilan o'rab oladi va asta-sekin ularning hayoti va bir-biri bilan munosabatlari modelini o'rganadi. Bu odamlar tomonidan shakllantirilgan ijtimoiy muhit bo'lib, ularsiz yashay olmaydi. Bu muhitning a'zosi bo'lish uchun inson o'zi yashayotgan jamiyat qonun-qoidalarini, me'yorlarini o'rganishi kerak. Shaxsni o'rab turgan jamiyat madaniyatining ijtimoiy qoidalari va me'yorlarini bosqichma-bosqich o'zlashtirish jarayoni shaxsning ijtimoiylashuvidir.

Ijtimoiylashtirish tushunchasini birinchi marta 19-asrda Amerikada yashagan sotsiolog F.Giddings, shuningdek, fransuz psixologi G.Tard tomonidan kiritilgan. Ular "sotsiallashtirish" atamasiga shaxsning ijtimoiy taraqqiyot jarayoni, uning ijtimoiy muhit ta'sirida shaxs sifatida shakllanishi deb ta'rif berdilar. Bu jarayonning eng umumiy tushunchasi shaxsning jamiyat bilan shu jamiyat tomonidan o'rnatilgan qoida va me'yorlar asosida o'zaro munosabatini bildiradi.

Inson ijtimoiy jihatdan uchta asosiy soha orqali moslashadi:

ularning faoliyati orqali;

atrofdagi odamlar bilan muloqot qilish orqali;

o'z-o'zini anglashni shakllantirish orqali.

Ijtimoiylashuvning namoyon bo'lishi ushbu sohalar ichida, shuningdek ular o'rtasida barqaror aloqalarni yaratishda sodir bo'ladi, ya'ni inson jamiyatda quyidagilar asosida moslashadi:

uning faoliyati va doimiy ravishda kengayishi,

hamma bilan muloqot qilish katta miqdor odamlardan;

shaxs sifatida o'zini anglash.

Birlamchi va ikkilamchi sotsializatsiya hayot davomida sodir bo'lib, shaxsning dunyoqarashini bosqichma-bosqich shakllantiradi va o'zgartiradi. Ijtimoiylashuvning dastlabki bosqichidan so'ng, shaxs ota-onalar, murabbiylar va ijtimoiy hayotning boshqa dirijyorlari ta'siridan uzoqlashganda, u mustaqil ravishda jamiyat tajribasini o'zlashtira boshlaydi va o'z muhitiga moslashadi. Bu inson hayotining oxirgi kunlarigacha davom etadi. Shu bilan birga, u norasmiy muloqot qiladigan yaqin odamlarning tanish muhiti bir necha marta o'zgarishi mumkin.

Rasmiy jamiyatning shartlari ham o'zgarishi mumkin: ish joyi, xizmat ko'rsatish, atrof-muhitning o'zgarishi va yashash joyi. U odatiy, ilgari qabul qilingan munosabatlarni rad etib, yangi jamiyatga moslashishi kerak. Bu jarayon deyiladi **ikkilamchi sotsializatsiya yoki qayta ijtimoiylashuv...** Bu jarayon butun ongli hayot davomida sodir bo'ladi, garchi inson tub o'zgarishlarga duch kelmasa

ham, u paydo bo'ladigan sharoitlarga moslashishi va doimo atrofdagi jamiyatga moslashishi kerak.

Ijtimoiylashuvning beshta asosiy bosqichi mavjud. Ularning har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega.

1. Birlamchi sotsializatsiya- ijtimoiy muhitga moslashish bosqichi (tug'ilishdan o'smirlik davrigacha). Ushbu bosqichning o'ziga xos xususiyati shundaki, bolalar taqlid qilish va atrofdagi ijtimoiy voqelikka moslashish orqali ijtimoiy tajribani tanqidsiz o'zlashtiradilar. Bu yoshda bolalarning nima va qanday o'ynashiga e'tibor berish kifoya.

2. Individuallashtirish bosqichi- tanlash istagi. Ijtimoiy me'yorlarga tanqidiy, ba'zan hatto nigilistik munosabat, o'zini boshqalardan farqlash, o'z "men"ining o'ziga xosligini, o'ziga xosligini ko'rsatishga intilish namoyon bo'ladi.

3. Integratsiya bosqichi- jamiyatda o'z o'rnini topish istagi. Integratsiya muvaffaqiyati shaxsning asosiy xususiyatlarining (sifatlarining) ijtimoiy kutishlarga (ya'ni, uning talablariga) muvofiqligi bilan belgilanadi. Agar ular mos kelsa, integratsiya nisbatan muvaffaqiyatli bo'ladi, agar bo'lmasa, quyidagi natijalarga erishish mumkin:

4. Ijtimoiylashuvning mehnat bosqichi- insonning mehnat faoliyatining butun davrini, aslida, insonning mehnat qobiliyati davrini qamrab oluvchi eng uzun bosqich.

Ushbu bosqichning o'ziga xos xususiyati shundaki, inson nafaqat ijtimoiy tajribani o'zlashtirishni davom ettiradi, balki turli xil faoliyat shakllari orqali atrofdagi ijtimoiy muhit bilan faol va maqsadli munosabatda bo'lish orqali uni allaqachon rivojlantiradi va ko'paytiradi.

5. Ishdan keyingi bosqich- keksalik bosqichi. O'ziga xoslik ijtimoiy tajribani yosh avlodga o'tkazish funksiyasining ustunligidadir. Ijtimoiylashuv mohiyatan butun hayot davomida o'rganish jarayonini aks ettiradi va kattalar hamda bolalarning xatti-harakatlari, e'tiqodlari va harakatlariga markaziy ta'sir ko'rsatadi.

Ijtimoiylashuv kerakli natijalarga olib kelishi mumkin - ba'zida "ahloqiy"- bu sodir bo'lgan jamiyat haqida. Shaxsiy qarashlar jamiyatning ta'sirida Kelishuv va odatda jamiyat maqbul yoki "normal" deb biladigan narsalarga moyildir. Ijtimoiylashuv odamlarning e'tiqodlari va xatti-harakatlari uchun qisman tushuntirish beradi va buni saqlaydi agentlar emas bo'sh shiferlar ularning muhiti tomonidan oldindan belgilab qo'yilgan; ilmiy tadqiqotlar odamlarning ham ijtimoiy ta'sirlar ta'sirida shakllanishiga dalolat beradi genlar.

Z.T.Saliyevaning ta'rifiga ko'ra, "ijtimoiylashuv insonning madaniyat, kommunikatsiya ta'siri ostida shakllanish jarayoni, bir-birlari bilan muloqotda bo'lishlarini ifodalaydi" [Saliyeva 2010; 64]. Ba'zi o'zbek olimlarining ta'kidlashicha, o'quvchilarni kasb tanlashga tayyorlash - butun pedagoglar jamoasining, otalar va ishlab chiqarishga dahldor bo'lgan mutasaddilarning, keng jamoatchilikning ko'p yillik ta'lim-tarbiya ishidir. Yoshlarni ma'naviy va psixologik jihatdan mehnat faoliyatiga yo'naltirish ishiga har tomonlama kamol toptirishning o'zaro bog'liq jarayoni deb qaraladi, bu borada e'tiqod va qobiliyat bilan birga yoshlarning shaxsi harakatlantiruvchi kuch sifatida namoyon bo'ladi. Kuzatishlarga qaraganda, har bir oilada har bir farzand turli kasb-hunarlariga bo'lgan qiziqishi, e'tibori, imkoniyatlari, layoqatini namoyon qiladi. Yoshlarning o'z qiziqishlarini namoyon qilish jarayonida kattalar ongida ba'zan e'tirozlarni, ma'lum anglashilmovchiliklarni ham keltirib chiqaradi. Mazkur e'tiroz farzandga nisbatan agressiya sifatida kattalar xulq-atvorida namoyon bo'ladi. Demak, oilada farzandning o'z kasbiy qiziqishlari va imkoniyatlari, layoqatini namoyon qilishi orqali ota-ona farzandni kasbga to'g'ri yo'naltira olishi dolzarb masala hisoblanadi. Agar oilada farzandning kasbiy qobiliyatlari inobatga olinmay, kasbga yo'naltirilsa, ota-ona o'z xatti-harakatlari bilan farzandning kasbiy xohish-istagi, uning ishtiyoqini to'g'ri, ya'ni mutanosib anglamaganliklari sababli farzandning primitiv, ya'ni dastlabki tarzda namoyon bo'layotgan kasbiy irodasini so'ndirib, qiziqishlarini yo'qqa chiqarib qo'yishi mumkin. Natijada, farzand kasbiy ijtimoiylashuv jarayonida qarorda adashib qolishi mumkin. Bu esa farzandning kasbiy qobiliyatlarini, uning layoqatlarini so'nishiga sabab bo'ladi. Inson faqat o'z qiziqishlari va layoqati orqali tanlagan kasbi bilangina o'zini ijtimoiy faol hayotga tayyorlaydi. Oiladanoq farzandlarning kasbiy qobiliyatlari orqali innovatsion zamonaviy kasblarga yo'naltirilmasa, postmedrn, ya'ni texnologik jihatdan o'ta ilg'or jamiyatda yashash sharoitlariga farzandlarni hozirlash imkoni bo'lmaydi. Yoshlarning kasbiy ijtimoiylashuvi muammosi barcha o'tish davrlarida ham alohida davlat va xalqlar uchun muhim ahamiyat kasb etib kelgan. O'tgan yuz yillikning boshlari mobaynida mazkur muammo global xarakter kasb etib kelmoqda, negaki butun koinotning svilisatsiyasi dunyo yoshlarining kasbiy ijtimoiylashuviga yo'naltirilganligiga bog'liq. Yuqoridagi fikrlar Najmiddin Kubro tomonidan yartilgan ("Fi-al adab"), ("Odob qoidalari") risolasida bayon etilgan quyidagi fikrlar bilan go'yo bir nuqatada mujassam etganek bo'ladi: Muvaffaqiyatni sa'yi-harakatda, muvaffaqiyatsizlikni esa loqaydlik va dangasalikda, baloni tilda, halovatni esa sukutda ko'rdim." Bu borada hazrati

Bahoviddin Naqshband “Chaqmoqtosh qo’limizga berilgan , faqat harakat qilish kerak, toki natija hosil bo’lsin” deb ta’kidlaganlar.

O’tmish mutafakkirlarining fikrlarini qo’llab – quvvatlagan Jaloliddin Davoniy o’z asarlarida insonni ijtimoiy mavjudot sifatida talqin etadi. Inson faqat jamiyatda , insonlar orasida va ular bilan birgalikda tashkil etilgan munosabatlar jarayonidagina shakllanadi, degan fikrni ilgari suradi. Tatqiqotlarning ko’rsatishicha yoshlarning ijtimoiy faolligini shakllanishi uni bo’lajak kasbini tanlagan davriga to’g’ri kelar ekan. Yoshlar yoki bo’lajak mutaxassislar bolaligidan yoki ma’lum bir kasb egallaguniga qadar ushbu kasbning mas’uliyati, sharafli va uning qiyin tomonlarini , ayniqsa uning Vatan ravnaqi yo’lidagi o’rnini qanchalik anglab yetsa, unda kasbiy ijtimoiylik shuncha tez ayon bo’ladi. Pedagogika fanida shaxsni ijtimoiylashuvda taqlid tarbiyasining o’rni alohida ekanligi aniqlangan. Bu muammo J.G. Mid1 va Freyd nazariyalarida ham alohida o’z ifodasini topganligini ko’rishimiz mumkin.

Tadqiqotlarda J.G.Mid bolalar, birinchi navbatda, atrofdagilarning harakatiga taqlid qilib ijtimoiy mavjudot sifatida rivojlanadilar. Taqlid shakllaridan biri o’yin hisoblanadi. O’yinlarda bolalar ko’pincha kattalarga taqlid qilishini, bola oilaning bevosita oilaning kontekstidan chetda mustaqil harakat qila oladigan mavjudotga taxminan besh yoshlarda aylana boshlaydi deyishadi. Freyd nazarida bu- “Edip kompleksi” ning debochasi Mid nazarida esa rivojlangan o’zini anglash qobiliyatining bo’lishidir.2

Yoshlardan ijtimoiy burchni his etish ko’nikmasining shakllanishi kelgusida ijtimoiy burchni astoydil ado etishga undaydi. Demak, ijtimoiy burchni his etish va uni ijro etish , amalda ko’rsatish o’rtasida farqli jihatlarning mavjudligi izlanishlar jarayonida ma’lum bo’ldi. Shundan kelib chiqib, ijtimoiy burch va ijtimoiy mas’uliyat masalasi shaxsning ijtimoiy xulq-atvor motivlari tarbiyasi ko’rinishida qaraladi.

ADABIYOTLAR

1. Baydjanov, B. K. (2021). Pedagogical and psychological features of the development of information competence in future teachers. *Theoretical & Applied Science*, (7), 171-178.
2. Dilshodovich, I. S. (2021). Ways To Increase the Effectiveness of Physical Education Classes in Secondary Schools. *Texas Journal of Multidisciplinary Studies*, 2, 142-143.
3. Ismoilov, S. (2021). Developing A Valued Attitude Towards the Family

in Students as A Topical Pedagogical Problem. Zien Journal of Social Sciences and Humanities, 3, 91-93.

4. Klochko V.E. Qadriyatlarni axloqiy tarbiya mexanizmi sifatida shaxslashtirish // Talaba shaxsining axloqiy asoslarini shakllantirish yo'llari. Muammolar. Metodologiya Tajriba: konferentsiya tezislari. Barnaul, 2007.

5. Lapin N.I. Qadriyatlar zamonaviy Rossiyaning ijtimoiy-madaniy evolyutsiyasining tarkibiy qismi sifatida // Socis. 1994. № 5

6. Maksudov, U. K. (2020). Issues of national values and social activity of students in the development of positive psychology. Психологическое здоровье населения как важный фактор обеспечения процветания общества (pp. 394-396).